

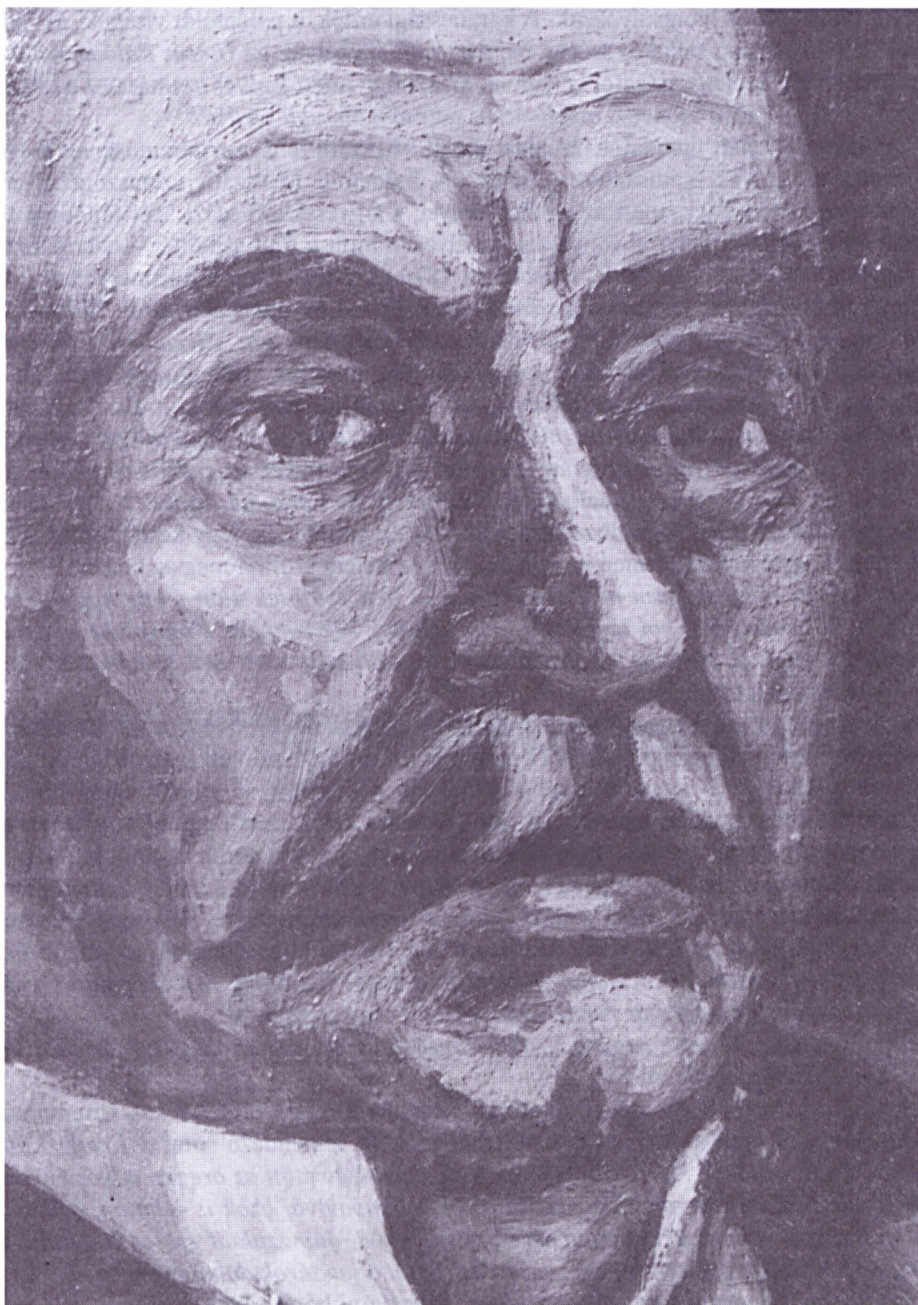
Egy új Mikszáth portréra Névadó ünnepség Balassagyarmaton

Ez az alkalom, amikor Mikszáth Kálmán portréját a balassagyarmati kereskedelmi iskolában fölavatjuk, egyben tanúságtétel amellet is, hogy ez iskola tanárai és tanulói, s általában Balassagyarmat polgárai, továbbra is ápolják és ápolni szeretnék a nagy író emlékét. Büszkék tehát a balassagyarmatiak a város egykori joggyakornokára, aki később a magyar irodalom egyik legnagyobb írója lett. Ez a megbecsülés egyrészt az írói életműnek szól, másrészt annak a híres embernek, aki maga is büszke volt szülőföldjére, Palóccországra, s annak székvárosára, Balassagyarmatra.

E képvavató beszéd szűkre szabott keretei között arra próbálok magyarázatot keresni, hogy miből táplálkozott, hogyan erősödött Mikszáth Palócföld iránti szeretete. Úgy vélem e lokálpatriotizmus kialakulását nem lehet romantizált, szokványos, írókra jellemző vonásokkal leírni: szép gyermek- és ifjúkor, elszakadás a szülőföldtől, visszavágyódás az Édenbe. Mikszáth szűkebb pátériája iránt érzett hazaszeretetét – mindezek mellett – olvasmányélményei, történeti fogékonysága, utazó hajlama, a különös iránti érzéke, s egy írotárs eszmei hatása mélyítették el.

A szülőföld a vizuális és szóbeli élmények tekintetében gazdagon megajándékozta a Szklabonyán született fiút. Egyik-másik Szklabonyán szerzett benyomás kitörölhetetlenül élt benne haláláig. Az 1900-ban megjelent *Különös házasság* című művében például megkapóan hiteles rajzát adja egy kovácsműhelynek, amely a társasági élet központjaitól távol, a mindenkori eszmecserék színtere. Mi ez, ha nem a szklabonyai kovácsműhely képe, amelyről így ír: *"A mi falunkban a kovácsműhely pótolja a klubot..."* (A mi falunk)

Azt már nehezen tudnánk megállapítani, hogy a sok, gyermekkorban hallott történetet – így az ebecki nagymama meséi – milyen mértékben kötötték a Pestre került író később is a Palócföldhöz. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy bármennyire is táplálták a gyerekkorban hallott mesék kötődését a szülőföldhöz, "Görbcországhoz", olthatatlan lokálpatriotizmusára a szóbeli hagyomány – önmagában – nem szolgálhat magyarázatul. Sőt akkor sem térképezhetjük fel Mikszáth vonzalmát a maga teljességében, ha a hallott élmények mellett a vizuális

Puha Péter: Mikszáth (Balassagyarmat)

benyomások hatását is hangsúlyozzuk. A karancssági erdők, a palócföldi virágok, az "édes völgyek" képeről ugyan sokat és szépen írt. Az írótól egyhelyütt az *Utazás Palóccorszáiban* című művében direkt magyarázatot is kapunk arra, hogy miért kedves számára ez a látvány:

"Ez a szönyeg, amely az én bölcsöm alá volt terítve."

Ha azonban az elejtett mondatot vennénk alapul Mikszáth lokálpatriotizmusának megértéséhez, bizony szegényes tanulsághoz jutnánk. A Palócföld Mikszáth szemzőgéből nézve ugyanis nemcsak azért érték, mert az a bölcsőhelyet, s a gyerekkort idézi. Írói fejlődése során egyre több olyan vonzást fedezett föl benne, amelyek – mint e föld szülőttét – elismeréssel és büszkeséggel töltötték el Mikszáth, amikor az 1870-es évek elején megismerkedett *Mauks Ilonával*, későbbi felesége visszaemlékezése szerint így vallott olvasmányairól: *"Jókain kívül soha más regényt nem olvastam, hanem azokat aztán szeretem igaz szívemből."* Jókai ekkor már megírta a hősi közelmúltról szóló nagy regényeit, amelyek szellemisége igencsak harmonizálhatott egy olyan fiatalember lelkével, aki Nógrád történelmi tájain élt. *"Nincs még egy szeglete a világnak, ahol annyira nyilvánvaló lenne, mint itt, a hegyes-völgyes nógrádi tájon, hogy földünkön szétválaszthatatlanul egybeépül a természet, az emberi munka és történelem"* - írja egy mai történész, a salgótarjáni születésű R. Várkonyi Ágnes. A történelem, a hősi múlt nyilvánvaló jelei Nógrádban Mikszáthot is megérintették. Egy későbbi útleírásában jól érzékelteti, hogy e vidéken innen is, onnan is a történelem szólítja meg az embert.

"A vén Naszály-hegy egészen neki zöldült a múlt heti esőzések után s míg nagy darabon velünk futott, hol közeledve, hol távolodva előbukkantak kék ruhában Nógrádvár regés romjai, Drégely is azon az oldalon s balra a távolban ködösen, mint egy karabélycső, a vén Szanda." (Utazás Palóccorszáiban)

A Jókai-olvasmányélmény után a szaktudományos munkákban való búvárkodása közben, amikor egy-egy történelmi tárgyú művéhez gyűjtötte az anyagot, szintén igazolódhatott abban, hogy Nógrád vármegye a magyarországi történelemben kiemelkedő jelentőséggel bírt. Erre regényeinek zömében gyakran tesz utalást. Az 1889-ben keletkezett *Beszélő köntösben* a regény cselekményfűzésétől teljesen függetlenül elmondja, hogy a török hódoltság alatt lévő Kisújszállás polgármestere Pest megyéhez ment "deputációba". Majd a lábjegyzetben nem kis büszkeséggel megmagyarázza, hogy a török világ idején a vezérmegye, Pest megye tanácsa a Nógrád megyei Füleken székelt. Kiszólásaiban tetten érhető, hogy értéknek tekintette Palócföld történelmi hagyományait. A *Különös házasságban* kissé fitymálva szól Hegyalja szokásairól. *"A feudális menetek most már ritkák voltak, kivált ezen a vidéken."*

Majd így folytatja: *"Főnt a hegyek között, Nógrádban, Nyitrában még így jártak a nagyurak: Czobor, Illésházy, Balassa."*

S hogy ne férhessen kétség ahhoz, mennyire kedvelte a régi szertartásokat, ceremóniákat, amelyeket már csak ezen a vidéken láthatott, álljanak itt lelkendező sorai a *Krudy Kálmán csinytevései* című művéből: *"Hej, láttatok volna tíz-tizenöt év előtt az öreget, mikor Gyarmatra ment! Nyolc huszár lovagolt elől, azután jött két lámpavivő, azok is lóháton, azután jött négy lovon Balassa, a hintó két oldalán két sárgaruhás ful'ajtár szaladt gyalog... a hintó után megint nyolc huszár következett. Arany, ezüst ragyogott a huszárok dolmányán."*

Mikszáth szeretett utazni s szerette regényeiben utaztatni hőseit. Igen fogékony volt az utazás közben megszerzett különleges tapasztalatokra, s ezek bemutatására. Erre legkiválóbb

példa az *Új Zrínyiász* (1898) című regénye, melyben a hirtelen feltámadt szigetvári hőst – át az időn – egészen saját koráig utaztatja, s elmondja hősenek meghökkentő tapasztalatait. Mi most azonban, tárgyunknál maradva, nem erről a szatíráról szeretnénk szólni, hanem a leg-egyszerűbb hétköznapi utazások keretei között megszerzett élményekről. Mikszáth ezekről szólva is a különleges, olykor mesészerű, riktaságszámba menő tapasztalatokat tartja feljegyzésre méltónak. Számunkra az a legérdekesebb, hogy az utazók hírei főként Nógrádból származnak. A *Különös házasság* már említett hegyaljai kovácsműhelyében például egy patkolta-tó Szécsényből hozott hírt, "ahol egy Szilassy nevű úrnál olyan hatalmas kosokat látott, akik megkergették a bikákat." Egy Rétság utáni falu kocsmárosának csodálatos halastava van, amely hordozható. Ez már magának az utazó Mikszáthnak az élménye, aki rájön arra, hogy a halastó nem más, mint "a porhanyós kerti földbe ázott három akós" halakkal teli hordó. Mikszáth örömmel tudósított e különleges palócföldi élményekről, mert szinte mindegyik atmoszférával, lélekkel töltötte meg a tájat, szülőföldjét. Ennek a vidéknek Mikszáth szerint egyébként is mitológiája van. Az író "a palóc nép fantáziáját" dicséri ennek kialakításában, ám a palóc mitológia megteremtésében ő, a nagy palóc is jelentős részt vállalt. Itt e földön – Mikszáth úgy véli – a természet legapróbb elemének is jelentése van. A kavicsok a Balassák megkövült pénzei, egy Kékkő környéki fán a Krisztina név díszelg. Mikszáth megmagyarázza a fába vésett név eredetét... "a jó vitéz poeta Balassa Bálint vágta azt ki oda török nyúzós késével (Krudý Kálmán csínytevéscei).

Ugyanítt a hollók a Balassák bűneinek hírnökei. A drégelyi várrom alatti rét Szondy két apródjának játszóteréül szolgált (A "skvarka"). A palócföldi táj sugallataira fogékony történelmi érdeklődésű Mikszáth szövi ezt a mitológiát a szülőföld fölé. Görbeország mitológiája éltető erő az író számára. "Boldog annak minden röge. Azok a főséges árnyak járnak rajta. Minden bokor, minden talpalatnyi föld fölkelte emlékünket. Itt élnek, járnak, suhognak, rohannak. Nem tudnak innen elmulni. De ne is tudjanak. Mert ha ők egyszer elmulnak, akkor az élők lesznek holtakká." - írja e vidék egy szegletéről (*Különös házasság*). Mikszáth abban a korban élt, amikor a vallásos világmagyarázatok általános érvénye megszűnőben volt. Barátja *Reviczki Gyula* a *Pán halála* című versében attól a világtól búcsúzott, amelyben még "minden bokorban egy-egy istenség lakott." Mikszáth alighanem az ő hatására ismerte föl igazán a Palócföld mitológiájának – benne élő – jelentőségét. Innen, szűkebb hazájából, annak varázsos, legendás tájaiból – mint valami vallásból – meritett lelki támaszt életéhez. Kívánom, hogy az a sokrétű vonzalom, ahogyan Mikszáth Kálmán kötődött szülőföldjéhez legyen sajátja ez iskola diákságának is.

Ebben lesz segítségünkre a most felavatandó szép portré *Puha Péter* kárpátaljai festőművész alkotása.

Bízást állíthatom, hogy ez a kép fordulatot jelent a szegénynek éppen nem mondható Mikszáth-ábrázolások történetében. A festőnek sikerült visszaadnia, hogy az idősödő, betegségtől gyötört Mikszáthban milyen fiatalos erő, magabiztos öntudat lakozott, s az öregedés csak kiteljesítette bölcsességét és hűen őrizte az ifjúkor merészségét, világhódító bátorságát.

Hór: a felújításra váró emlékhely